

Анка Ж. Симић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

УДК 821.163.41.09"04/14":929 Стефан Немањић, српски краљ
DOI 10.46793/Uzdanica20.1.021S

Прегледни рад
Примљен: 24. фебруар 2023.
Прихваћен: 16. јун 2023.

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ: ПРВИ СРПСКИ КРАЉ И ДРУГИ СРПСКИ БИОГРАФ У РЕЦЕПТИВНОЈ МИСЛИ XX ВЕКА¹

Айстпракѝ: У научној мисли током XX века посебна пажња посвећена је српским биографијама, као најважнијој групи наше старе књижевности. Књижевно дело првог српског краља и другог српског биографа самеравано је у критичкој мисли XX века. Лик краљев, као и слику његовог стваралаштва успостављамо на равни дијалектичког јединства међу критичарима који су се бавили краљевим животом и делом, од Павла Поповића који за предмет свог интересовања има једино краљев *Живот Свѝтог Симео-на*, преко Ђорђа Трифуновића и Димитрија Богдановића који проналазе и анализирају и краљеве правне текстове, уз покретање жанровских, поетичких, биографских и других елемената у опису књижевности, до Милана Кашанина који уочава идеолошку обојеност Стефановог описа очевог живота.²

Кључне речи: Стефан Првовенчани, старе српске биографије, књижевност, ре-цепција.

Основни прозни жанр старе српске књижевности, примаран и сложен, јесте житије (хагиографија). Развој житијног жанра има сложену историју, као и специфичности према категорији светога о чијем се животу пише и према националној житијној традицији која је временом настајала. Читава житијна књижевност идеолошки је јединствена, што значи да свако житије служи стварању и ширењу култа одређеног лица, а тај култ јесте жива успо-мена на чињеницу моралног преображаја, једне успеле реализације Христових заповести. Житије, такође, саопштава врлине и одлике једне личности,

¹ Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

² В. „Житијна дела Стефана Првовенчаног”, у: *Стефан Првовенчани, Доменицијан и Теодосије*, приредила Љиљана Јухас-Георгиевска, Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књ. 2, Нови Сад: Матица српска, 2012, стр. 7–17.

па у том случају свој садржај гради на подацима историје или легенде о тој личности и може да служи као историјски извор првога реда. Поетску структуру житијног жанра обележава својеврсни метафизички историзам: житије прати ток свечевог живота посматрајући га у једном метафизичком аспекту, откривајући оно што је важно за оцртавање свечевог „вечног” лика. Дакле, житије није обична биографија. Служење житијима као историјским изворима представља посебну област критичког проучавања историје.

Српска књижевност уистину почиње са Светим Савом. Прво нама познато житије представља *Житије Светиога Симеона*³ које је Свети Сава сачинио као прву главу *Синуденичкој житији* (1208. године). Стефан Првовенчани, српски краљ и Савин брат, још пре свога брата симболично је приказао духовни подвиг у аренги *Хиландарске њовеље* из 1200–1202. године. Потпуно *Житије Светиога Симеона* завршио је касније (1216). Књижевно дело првог српског краља и другог српског биографа самеравано је у критичкој мисли XX века, на равни дијалектичког јединства међу критичарима који су се бавили краљевим животом и делом.

У *Прегледу српске књижевности* (1999), као другог по реду биографа XIII века, после Светог Саве, Павле Поповић истиче Стефана, Савиног брата и првог српског краља. Као и први српски архиепископ, и први српски краљ саставио је биографију свога оца – *Животој Св. Симеона*. Животопис је писан после 1215. године, а обимом надмашује Савино дело скоро два пута. „Ово дело је прва у правом смислу речи стара српска биографија, пошто Савина није засебно дело. Као што се види, она је и по обради друкчија него Савина, иако је по предмету иста; у њој је и више момената из живота Немањина, и опис њихов је независан од Савина” (Поповић 1999: 28). У Стефановом животопису, Поповић реципира моменте који су једнаки онима које је Сава описао: силазак са престола, калуђерство, смрт и пренос моштију, али и приказ односа са Грцима, свађе и боја са браћом, те истраге богумилске јереси, уз нарочито обухваћена чудеса после смрти, којима је посвећено доста места.

Међу тим чудесима истичу се она којима мртав Немања спасава отаџбину од неправедних напада непријатеља: од бугарског цара Борила, од цариградског цара Јериса Филандра, од кнеза Добромира Стреза, од епирског деспота Михаила, од угарског краља Андрије. (Поповић 1999: 28)

Сагледавањем стилских карактеристика дела, Поповић завршава преглед *Житија*, написаног реторски и китњасте од Савиног дела, са више библијских реминисценција, уз више чудеса и легенди. Такође, у делу се могу

³ В. најновије издање *Житија* (Свети Сава, *Житије Светиога Симеона*, приређивање, превод са српскословенског и коментари Маја Анђелковић, уредници Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, 2. измењено и допуњено издање, 2022, Студеница: Манастир Студеница, Краљево: АДМ Графика)

препознати лепа, речита и живописна места, које Поповић не наводи као пример.

Ђорђе Трифуновић се, у *Крајњом прегледу југословенских књижевности средњег века* (1976), пре помена краљевог животописачког рада, бави важним биографским подацима краљевим, као важним елементом за рецепцију краљевог књижевног стваралаштва у оквирима старе српске књижевности. Код Трифуновића уочавамо један помак у односу на Павла Поповића, који се огледа у испуњењу једног од захтева савремене теорије рецепције: проучавање књижевности ваља отпочети, између осталог, прегледом материјала који означавамо као „живот и дело” писца. Такође, Трифуновић, саобразно Јаусовој⁴ теорији рецепције, тежи поновном постављању питања на која су већ давани одговори, али који више не задовољавају, те је неопходно да се пође трагом нових решења. Ђорђе Трифуновић наводи речи Константина Јиречека, према којима се Стефан истиче као мудар и даровит, васпитан у византијском духу, окретан дипломата и обазрив војсковођа, а посебно као најдаровитији међу Немањићима (Трифунвић 1976: 69). Као прва дела Стефана Првовенчаног, за разлику од Павла Поповића који наводи само *Живот Свеиој Симеона*, Трифуновић наводи најпре *Повељу за манастир Свеије Ботородице на острву Мљети* и *Повељу манастиру Хиландару*. Осим што нам пружа основне информације у вези са споменутиим текстовима, примећујемо како Трифуновић реципира споменуте текстове посредством откривања жанровских карактеристика повеља. Тако истиче како је за прву повељу нарочито значајна њена аренга⁵, „у којој је непосредно и складно остварено јединство облика молитве Господу, у првом лицу једине казано, са Стефановим аутобиографским појединостима и сећањем на оца Симеона Немању” (Трифунвић 1976: 70). Дакле, примећујемо како Ђорђе Трифуновић не посматра повеље Стефана Првовенчаног (само) као правне споменике, већ у њима трага за оним карактеристикама њиховим које их чине значајним споменицима за српску средњовековну књижевност.⁶ Тако Трифуновић отвара нова, сложена

⁴ Естетика рецепције, као метод који се још није учврстио, уживала је на почетку XX века невелику пажњу. Први, међу онима који су увидели да у њој постоје могућности за обнављање историје књижевности, као и значај да се то предочи и истакне, био је професор методолошки опредељен за интердисциплинарно проучавање књижевности, Ханс Роберт Јаус. Његов рад на проблему естетике рецепције развијао се са намером да се покаже шта рефлексија својствена естетици рецепције може, а шта, усамљена, не може да учини за књижевност (или уметност уопште), њену историчност и њен однос према историји (в. Hans Robert Jaus, *Estetika recepcije*, izbor studija, prevela Drinka Gojković, predgovor Zoran Konstantinović, 1978, Beograd: Nolit).

⁵ „АРЕНГА. После краће инскрипције и салутације у повељи често следи дужи увод, назван аренга или проемијум. Аренга треба читаоцима или слушаоцима да прикаже духовне основе дела и покаже колико је оправдано оно што се повељом утврђује. Стога аренге имају више књижевни и морални, него правни и историјски значај [...]” (Трифунвић 1974: 22–23).

⁶ О значају повеље види: Радмила Маринковић, *Свеиородна јосиода српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 1998, стр. 33–83; Р. Маринковић, *Писах и ѿишисах*,

питања у вези са старом књижевношћу, која премештају књижевноисторијске оквири и залазе у богате области књижевне теорије, естетике, поетике, стилистике, историје уметности и других наука, чиме савремену теорију рецепције уводи у област науке о старој књижевности.

Димитрије Богдановић, у *Историји српске књижевности, Стара књижевност* (1991), једнако као Трифуновић, књижевно дело Стефана Првовенчаног посматра као почетак немањићке епохе српске књижевности.⁷ Споменуто епоху детерминише као посебно значајну – формирање јединствене државе Немањића, условило је настанак и нове епохе у историји старе српске књижевности. Дакле, књижевност се осамосталила. У оквиру система жанрова, наслеђеног из старословенског раздобља, састављана су дела на нове, српске теме. Тако се јављају и снажне ауторске личности, међу којима је и Савин старији брат.⁸ И Богдановић, пре житијног састава, наводи две Стефанове повеље, Мљетску из 1195–1200. и „другу” Хиландарску 1200–1202. О повељама пише веома кратко, са напоменом да у њима препознаје поетске особине аренге и нарације, са неким елементима аутобиографије, црте житијне и стил молитве.

Милан Кашанин, међутим, иако проналази неколике књижевне особине у повељама Стефана Првовенчаног, у светлу савремене теорије рецепције, ипак критички приступа оцени претходних закључака у вези са Стефановим повељама. У својој књизи *Српска књижевност у средњем веку* (2002) истиче како краљеве повеље не могу бити списи који показују његов књижевни таленат и књижевну културу, а за којима сам критичар и трага. „Сем биографије Немањине, Стефан Првовенчани, вероватно, није написао ниједно друго књижевно дело” (Кашанин 2002: 119). За краљеву *Хиландарску повељу*, као правни документ, има мало речи. Дакле, није тешко увидети да сви критичари највећу пажњу посвећују краљевом житијном стваралаштву.

Борђе Трифуновић приказује *Житије Светиој Симеона* Стефана Првовенчаног, да би потом навео неколике појединости у вези са књижевном и уметничком вредношћу споменутог текста. Трифуновић уочава пет тематских делова *Житија*. Најобимнији је први део у коме се излаже Немањин световни живот: рођење, добијање земље на управу, зидање манастира, ратови са браћом, гоњење богумила и Растков одлазак на Свету Гору. У другом, нешто краћем делу, излаже се Симеонов духовни живот: замонашење, одлазак на Свету Гору и живот тамо, те напослетку и смрт. Трећи део је још краћи, али са посебном карактеристиком коју уочава Трифуновић – о чуде-

Београд: Нолит, стр. 240–246.

⁷ О *Живоју Светиој Симеона* од Стефана Првовенчаног, као првој самосталној и правој потпуној биографији византијског типа: Јелка Ређеп, „Стефан Првовенчани”, *Старе српске биографије*, Нови Сад: Прометеј, 2008, стр. 17–21.

⁸ В. Јован Деретић, „Књижевност епохе Немањића”, у: *Историја српске књижевности*, Београд: Требник, 1996, стр. 53–62.

сима се казује подробније у односу на друга житија. „Првовенчани нарочито обраћа пажњу на ова чудеса, књижевно их развија, чак их нумерише од 1. до 6.” (Трифунуовић 1976: 71). У четвртом делу Житија садржана је *Похвала Свeјџом Симеону*. У петом делу, излаже се још једно чудо – Свети Симеон избавља Стефана од угарског краља и латинског цара.⁹ Књижевне и уметничке¹⁰ вредности *Житија* Трифунуовић препознаје најпре у пишчевом живом обраћању слушаоцима. Такође, увиђа Стефанов нарочити смисао за грађење сцене, приповедачки или епски развијене и са одређеним расположењем. Као пример наводи Стефаново казивање о подизању Студенице, тачније опис како Немања доживљава сцену градње манастира или сцену Симеонове смрти. Реторичко и песничко својство Стефана Првовенчаног као писца Трифунуовић нарочито открива у *Похвали Свeјџом Симеону*. Похвалу одређује као нешто дужу, састављену уз помоћ средстава реторике оног времена и поезије.

На основу рецепције *Житија Свeјџој Симеона* (1216) Димитрија Богдановића закључује како је Првовенчани значајно обогатио српску житијну књижевност. У питању је прво византијско опширно житије које има све конститутивне елементе једне развијене хагиографије. Почиње функционално-литургијским насловом¹¹ и прологом као реторским предговором, наставља се биографским сижеом, а завршава похвалом и чудима.

Житије је јединствено и складно у композицији, библијске и патристичке реминисценције су и овде у служби средњовековне поетике апстраховања, али се неке посебности ипак могу уочити: то је владарски концепт житија, у коме „земаљска” дела, историја, макар у веома ученом и аутентичном теолошком тумачењу, имају централно место. (Богдановић 1991: 142)

Димитрије Богдановић примећује и то да највише простора у *Житију* заузима Немањина биографија до одласка у Свету Гору, што ово дело опредељује као богат историјски извор. Чудеса су систематски изложена и не без историјске подлоге. Димитрије Богдановић, бавећи се поетиком средњовековне књижевности, открива значај њеног проматрања као својеврсне „уметности речи”, одређене законима своје епохе. Специфичности средњовековне књижевности, према Богдановићевом мишљењу, изражавају се у остваривању у општим жанрова, највише у житијној књижевности, у оквирима које се

⁹ Драгиша Бојовић уочава да Стефан Првовенчани у *Житију Св. Симеона* наводи крст као победни симбол Немањиних битака (в. Драгиша Бојовић, „Старозаветни образ крста”, *Црквене студије*, год. 3, бр. 3, Ниш: Центар за црквене студије, 2006, стр. 199–212).

¹⁰ Осврт на књижевно стваралаштво Стефана Првовенчаног Ђорђа Трифунуовића налазимо у: „Значајније појаве и писци у старој српској књижевности”, *Спaра књижевности*, приредио Ђорђе Трифунуовић, 2. издање, Београд: Нолит, 1972, стр. 11–30.

¹¹ *Живот и дела свeјџога и блаженог и пречасног оца нашег Симеона, који је био прeђе настaвник и учитељ, гoспoдин и самoдржац oпшaчaстивa свога, све српске земље и њоморске, од краља Стефана Првовенчаног* (Стара српска књижевност, I, 1970)

може чак говорити и о тзв. владарској историографији. Изузетно је значајно и занимљиво Богдановићево сагледавање историје сложеног житијног жанра у оквиру рада на *Житију Свѣтана Првовенчанога*.

Житијем Свѣтога Симеона Стефан је у српској литератури створио прво житије „mineјског” или „синакарског” типа, самостално, али и сасвим подобно да се уклопи у било који византијско-словенски зборник житија или патерик, како се то може видети управо у париском рукопису из друге деценије XIV века, где је и сачуван један од ретких преписа овог текста. (Богдановић 1991: 142)

Од почетка XIII века, са успостављањем немањићких култова, многе се и житијни текстови, у којима Богдановић додатно реципира многоликости овог жанра. Осим сазнања у вези са житијним жанром која нам пружа Ђорђе Трифуновић, поглавито у своме *Азбучнику српских средњовековних књижевних појмова* (1974), Димитрије Богдановић уочава и идеолошку јединственост житијне књижевности, без обзира на њене регионалне или националне посебности: „Свако житије служи стварању или ширењу култа одређеног лица, а овај култ је жива успомена на чињеницу једног моралног преображаја, једне успеле реализације Христових заповести и јеванђелских идеала. Житије је стога нужна допуна и продужење Библије” (Богдановић 1991: 59). Идеолошки моменат веома је важан и за поетску структуру житијног жанра, коју тако обележава својеврстан метафизички историзам – у житију се прати ток свечевог живота у метафизичком аспекту, чиме се заправо открива оно што је важно за оцртавање свечевог религиозног, „вечног” лика. Ово је разлог споредности, па и неважности биографских података са становишта жанра јер када се о њима и говори, они имају свакако карактер општег места.¹² На то указује Јаусова теорија рецепције која тежи превазилажењу биографског елемента који, поред свог значаја, не чини историју (књижевности), већ доприноси само стварању тзв. костура историје који се мора употпунити естетичким проучавањима. У оквиру овакве основне идеолошке структуре, која доприноси стварању типолошке сличности међу житијним текстовима, Богдановић жанр житија реципира као онај који може да буде прилагођен конкретним личностима и околностима, као местима која носе печат књижевних особина и даровитости одређеног писца.

Слично Ђорђу Трифуновићу, Милан Кашанин сагледава пишчев живот и пишчеву личност у важном саодносу са његовим књижевним делом, с тим што Кашанин још интензивније осветљава живот и личност писца, као важне елементе за рашчитављење онога што је стварао. Примећујемо, међутим, још нешто код споменутог критичара. Увид у лектуру и књижевну културу одре-

¹² На пример: о рођењу се говори ако се у њему препознаје будуће светаштво, порекло и детињство морају бити у похвалама, истиче се моменат божанске бриге за свеца и слично.

ђеног писца отпочиње прегледом онога што су модерни историчари изrekli о њему, а затим, посредно, увидом у његове списе које је састављао. Консултујући, између осталих, дело Ђорђа Сп. Радојичића *Творци и дела старије српске књижевности* (1963), Милан Кашанин обелодањује личност која се налазила иза имена Стефана Првовенчаног. Као посебно репрезентативан, истичемо следећи коментар Милана Кашанина у вези са личношћу првог српског краља:

О личности краља Стефана Првовенчаног модерни историчари нису много додали оном што је о њему рекао монах Теодосије у последњој деценији XIII века: „У војсци искусан и храброшћу удивљен [...], када сеђаше у челу трпезе веселаше благороднике бубњевима и гулама [...], а неговаше много и књижевност, и уз то беше врло разуман и вешт приповедалац [...]” Требало је још поменути да је био окретан дипломат, и портрет Првовенчаног краља би био потпун и потпуно веран (Кашанин 2002: 117).

Сматрајући Немањину биографију јединим књижевним делом које је написао Стефан Првовенчани, Милан Кашанин посвећује нарочиту пажњу *Жицију Стефана Немање*. Он увиђа како са радом Стефана Првовенчаног на биографији његовог оца у тесној вези стоје изузетно важни догађаји у српској историји – проглашење краљевине и задобијање независности српске православне цркве. У Савином спису *Жиције Светио Симеона*, који више подсећа на дневник, Немања је приказан као узоран отац, примеран монах и добар владар. У два пута опсежнијем спису Стефана Првовенчаног, на исту тему, сада у облику истинске биографије, Немања је велики жупан, војсковођа и истребитељ јеретика, творац династије и државе, али и светитељ и чудотворац. Указане разлике, као и чињеница да Првовенчани пише о истој личности као и Сава, убрзо после њега, потврђују Кашанинов закључак да је први циљ Стефана Првовенчаног, када се латио поновног састављања очеве биографије, био глорификовање Немање као владара. Стефану је Немањин световни живот испред монашког, државни потези и војни походи испред монашких подвига, те и чуда после Немањине смрти ставља испред његових побожних дела за живота. „Прву биографију, која је настала из црквених, религиозних и моралних побуда, писао је син и монах; другу биографију, насталу из династичких и државних потреба, писао је наследник и владалац” (Кашанин 2002: 121).

Са јасним циљем јачања и ширења династичких интереса, Стефан Првовенчани испуњава свој спис љубављу сина према оцу и оца према сину (једнако као Сава), али и задовољством, бригама и поносом једног владара – Немања је зато у њега и освајач и дародавац, и рушилац и зидар, и градитељ манастира и дародавац црквама. Он показује како је Немања био савршен отац и савршен монах, али, изнад свега, у Стефановом *Жицију Светио Симеона* препознаје се горућа жеља да се Немања прикаже као савршен владар:

„Првовенчани краљ се понаша тако као да српска историја почиње од Немање – династички интереси били су основни мотив који је водио краља Стефана Првовенчаног да напише животопис Немањин” (Кашанин 2002: 125). Милан Кашанин у краљевом делу препознаје још један циљ његовог писања – глорификовање Стефана Немање као светитеља. У читавом спису Немања је називан светитељем, а српска држава земљом Светог Симеона. Немања је чак и по смрти жив, стоји пред Богом, борећи се на страни својих наследника. Свети Сава, уочава Кашанин, не спомиње ниједно чудо које се догодило над Немањиним гробом или захваљујући Немањиној молитви. У делу Стефана Првовенчаног о чудима се говори толико колико ни о чему другом.

У току разматрања књижевног дела првог српског краља а другог биографа, Милан Кашанин увиђа још један детаљ који није био запажен. У питању је можда још један разлог за настанак Немањиног животописа по други пут. Наиме, Свети Сава у своме *Житију Светио Симеона* спомиње оца и себе, али брата Стефана не. Стефан као да је желео то да поправи, те да укаже и на своју улогу у активности династије и животу државе. На многим страницама, тако, Стефан говори о себи, што његово дело карактерише као аутобиографско. Као такво, оно није само сведочанство о делима и догађајима из краљевог живота, већ садржи и краљеве личне исповести.

На крају, веома је важно навести нову и важну оцену, са претензијом да буде јединствена, која се тиче дела Стефана Првовенчаног и његовог места у српској литератури. Наиме, Љиљана Јухас-Георгиевска у предговору *Сабраних дела* Стефана Првовенчаног (2017)¹³ закључује:

Тешко би било дати једну јединствену и свеобухватну оцену дела Стефана Првовенчаног и одредити му тачно место у српској литератури. Он је, у много чему, на врху лествице писаца, као зачетник појединих жанрова и као писац који је претходну традицију преточио у нове форме, створивши дело које ће трајати непрекидно током читавог средњег века. Утицаји које је оно вршило нису сви и нису детаљно испитани – запажају се код писаца XIII, XIV века и касније. Ако кажемо да је он класик српске литературе средњег века, у најбољем смислу тога значења, можда смо најближи истини и оцени о њему (Јухас-Георгиевска 2017: 116).

Наведене закључке Љиљана Јухас-Георгиевска изводи на основу детаљне анализе дела Стефана Првовенчаног. Најпре истиче да највећи број Стефанових дела јесу текстови правни по својој суштини, али са детаљима и уметничког карактера. Први познати књижевни текст Стефана Првовенчаног јесте повеља коју је издао манастиру Хиландару између 1200. и 1202. године.

¹³ В. Љиљана Јухас-Георгиевска, *Сабрана дела*, Стефан Првовенчани, предговор, превод дела и коментари Љиљана Јухас-Георгиевска, издање на српкословенском Томислав Јовановић, 2017, Београд: Српска књижевна задруга.

Чињеница је да овај први његов текст понавља идеје и садржај Немањине повеље издате Хиландару. Међутим, његов нарочити значај Јухас-Георгиевска открива у његовој обogaћености аутобиографским детаљима, поетској сублимацији виђења Свете Горе¹⁴ и допуни мотивацијског система. Стефан наставља традицију коју је у српској средини успоставио његов отац. Држи се старе традиције и у текст повеље укључује наративне и поетско-рефлексивне садржаје. Са друге стране, ова повеља прожета је и аутобиографским детаљима из живота њеног издавача, нарочито оним који су у вези са Немањиним животом. На тај начин зачета је нова аутобиографија коју ће Стефан дограђивати у свом *Житију Светиој Симеона*. Житије се основним идејним поставкама непосредније везује за оснивачку хиландарску повељу и Савино *Житије Светиој Симеона*, али је Првовенчани и у њему детаљније и богатим семантичким набојима фиксирао људске, владарске и светитељске особине свога оца.¹⁵ „Иако није прво, па чак ни једно од првих дела, *Житије Светиој Симеона* се, по томе што је потпуно самостално и целовито дело, ставља на чело свих списа о Немањи” (Јухас-Георгиевска 2017: 25). Житије настаје са једним новим циљем – да прослави Немању као српског свеца. Када је започињао своје дело, Стефан је имао изграђен Немањин владарски и монашки лик, захваљујући Немањиној аутобиографији у *Хиландарској повељи* и Немањином житију које је у склопу (на почетку) Савиног *Ситуденичкој итићка*, али о Немањи као свецу у прозној форми није писано. Дакле, имао је да састави опширно светачко житије, а у српској литератури није имао модел за приказивање живота светитеља. Сам садржај представљао је живу историјску материју само донекле литераризовану у претходној српској традицији. Да би задовољио захтеве житијне форме и показао да је Немања постао светац, Стефан Првовенчани шири историјско-догађајни план дела и саставља описе Немањиних чуда, чиме истовремено прибегава и владарском концепту житија, али и елементима карактеристичним за житија посвећена преподобним оцима. Почетни систем обликовања јунаковог лика Првовенчани наставља

¹⁴ Највећу пажњу у читавом тексту привлачи поетско-алегоријска слика где се даје опис идеалног пејзажа да би се он затим разрешио као Алгоритија Свете Горе.

О алегорији раја види: Ирена Шпадијер, „Алгоритија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног”, *Зборник у част Мирјане Живојиновић*, уредници Бојан Миљковић, Дејан Целебдић, књига 1, 2015, Београд: Византолошки институт САНУ, Задужбина светог манастира Хиландара, стр. 113–126.

¹⁵ О интертекстуалним везама Савиног *Житија Светиој Симеона* (односно Првог слова *Ситуденичкој итићка*) и *I Хиландарске повеље* (Симеона Немање) и *II Хиландарске повеље* (Стефана Првовенчаног), види: Маја Анђелковић, „Интертекстуалне везе Савиног *Житија Светиој Симеона* и *I* и *II Хиландарске повеље*”, *Зборник радова са међународној научној скупи* „Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219–2019): историјско, богословско и културно наслеђе”, главни уредници Владислав Пузовић, Владан Таталовић, Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду; Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2020, стр. 229–237.

да обogaћује низом занимљивих информација у *Жиџици*. Структуру јунаковог лика оснажио је успешно и ауторски самостално. Висока поетичност и богатство језика учинили су да ово дело у средњем веку остави дубок траг.

Књижевно дело првог српског краља и другог српског биографа, Стефана Првовенчаног, сагледали смо на основу критичке мисли XX века. Рад смо завршили сагледавањем нове и важне оцене Љиљане Јухас-Георгиевске која се тиче дела Стефана Првовенчаног и његовог места у српској литератури. Анализом свих дела Стефана Првовенчаног, али и других расположивих извора, показали смо могућност да се реконструише Стефанова биографија. Први српски краљ и други српски биограф детерминисан је као зачетник појединих жанрова и као писац који је претходну традицију преточио у нове форме, створивши дело које ће трајати непрекидно током читавог средњег века. Изванредан на плану управљања државом, био је изванредан и на пољу књижевног рада. Писац прве праве српске биографије био је мисаона личност, интересантнија за властелу него за монахе.

ИЗВОРИ

Стефан Првовенчани (1970): Стефан Првовенчани, *Животој Стефана Немање*, Стара српска књижевност, I, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, 73–117.

Стефан Првовенчани (1988): Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, приредила Љиљана Јухас-Георгиевска, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије (2012): *Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије*, Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књ. 2, приредила Љиљана Јухас-Георгиевска, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.

ЛИТЕРАТУРА

Анђелковић (2020): М. Анђелковић, Интертекстуалне везе Савиног *Жиџица Свјетог Симеона* и I и II *Хиландарске йовеле*, у: В. Пузовић, В. Таталовић (ур.), *Зборник радова са међународној научној скупи „Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219–2019): историјско, богословско и културно наслеђе”*, Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 229–237.

Богдановић (1975): Д. Богдановић, *Споре српске биографије*, избор и предговор Димитрије Богдановић, Београд: Просвета.

Богдановић (1978): Д. Богдановић, Развој жанрова у српској књижевности XIII века, *Богословље*, 22(37), св. 1/2, Београд: Богословски факултет Српске православне цркве, 67–74.

Богдановић (1991): Д. Богдановић, *Историја спорих српске књижевности*, друго издање, Београд: Српска књижевна задруга.

Богдановић (1998): Д. Богдановић, *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.

Бојовић (2006): Д. Бојовић, Старозаветни образ крста, *Црквене студије*, год. 3, бр. 3, Ниш: Центар за црквене студије, 199–212.

Деретић (1996): Ј. Деретић, Књижевност епохе Немањића, у: *Историја српске књижевности*, Београд: Требник, 53–62.

Јаус (1978): Н. R. Jaus, *Estetika recepcije*, izbor studija, prevela Drinka Gojković, predgovor Zoran Konstantinović, Beograd: Nolit.

Јухас-Георгиевска (1988): Љ. Јухас-Георгиевска, *Сабрани списи, Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност, књига трећа, Београд: Српска књижевна задруга, Просвета, 9–53.

Јухас-Георгиевска (2017): Љ. Јухас-Георгиевска, *Сабрана дела, Стефан Првовенчани*, предговор, превод дела и коментари Љиљана Јухас-Георгиевска, издање на српскословенском Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга.

Кашанин (2002): М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Кашанин (2014): М. Кашанин, *Градови и дворци у средњовековној Србији*, Београд: Народни музеј.

Маринковић (1996): Р. Маринковић, *Писах и пописимах*, Београд: Нолит.

Маринковић (1998): Р. Маринковић, *Светлородна јосиода српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

Поповић (1999): П. Поповић, *Прећед српске књижевности*, приредио академик Мирослав Пантић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Поповић (2001): П. Поповић, *Спшара српска књижевности*, Сабрана дела, књига II, приредила проф. др Радмила Маринковић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Поповић (2002): П. Поповић, *Књижевна кришка – књижевна историографија*, Сабрана дела, књига X, приредио академик Мирослав Пантић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Радојичић (1963): Ђ. Сп. Радојичић, *Творци и дела спшаре српске књижевности*, Титоград: Графички завод.

Ређеп (2008): Ј. Ређеп, Стефан Првовенчани, *Спшаре српске биографије*, Нови Сад: Прометеј, 17–21.

Свети Сава (2022): Свети Сава, *Житије Светиој Симеопа*, приређивање, превод са српскословенског и коментари Маја Анђелковић, превод са српског на полски Александар Наумов, уредници Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, 2. измењено и допуњено издање, Студеница: Манастир Студеница, Краљево: АДМ Графика.

Трифунровић (1967): Ђ. Трифунровић, *Спшара српска књижевности*, Београд: „Југославија”.

Трифунровић (1972): Ђ. Трифунровић, *Значајније појаве и писци у спшарој српској књижевности*, Стара књижевност, приредио Ђорђе Трифунровић, 2. издање, Београд: Нолит, 11–30.

Трифунровић (1972): Ђ. Трифунровић, *Српска књижевност у књижевној кришки*, уредник Јован Христић, књ. 1, Стара књижевност, приредио Ђорђе Трифунровић, Београд: Нолит.

Трифуновић (1974): Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: „Вук Караџић”.

Трифуновић (1976): Ђ. Трифуновић, *Крајњак преглед југословенских књижевности средњег века*, записи са предавања Ђорђа Трифуновића, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.

Шпадијер (2015): И. Шпадијер, Алгоритија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног, у: Б. Миљковић, Д. Целебцић (ур.), *Зборник у част Мирјане Живојиновић*, књига 1, Београд: Византолошки институт САНУ, Задужбина светог манастира Хиландара, 113–126.

Anka Ž. Simić

University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department of Philology
Department of Serbian Literature

STEFAN THE FIRST-CROWNED – THE FIRST SERBIAN KING AND THE SECOND SERBIAN BIOGRAPHER IN THE 20TH CENTURY LITERARY RECEPTION

Summary: In literary studies during the 20th century, special attention was paid to biographies, as the most important group of Serbian old literature. Old Serbian biographies, apart from belonging to hagiographic works, can be viewed as historic, which makes them the main monuments of the past. They contain data from both world and Serbian history, which is a valuable material for literary and artistic creativity. The literary work of the first Serbian king and the second Serbian biographer was studied in literary critiques of the 20th century. The character of the king, as well as his literary work, were established through the studies of literary critics who dealt with the king's life and work: Pavle Popović, who was only interested in the king's *Life of Saint Simeon*; Đorđe Trifunović and Dimitrije Bogdanović, who analyzed the king's legal texts; Milan Kašanin, who noticed the ideological elements in Stefan's description of his father's life.

Keywords: Stefan The First-Crowned, old Serbian biographies, literature, reception.